

Научна критика и полемика

Discussion and Polemics

О односу културе и закона у Републици Србији. Поводом књиге *Култура и закони. О актерима управљања и културном наслеђу*

Ауторке Маша Вукановић и Ана Стојановић.
Београд: Завод за проучавање културног развитка.

У оквиру своје редовне издавачке активности, Завод за проучавање културног развитка је 2018. године објавио књигу *Култура и закони. О актерима управљања и културном наслеђу*. Реч је о коауторској монографији др Маше Вукановић и др Ане Стојановић, запослених у овој београдској установи културе. Ауторке Вукановић и Стојановић у њој на језгровит начин представљају резултате својих континуираних истраживања, обављених у склопу различитих пројеката који се односе на истраживање међусобног односа правног система (права) и културе у у Републици Србији, од окончања Другог светског рата до данашњих дана. У њој су садржани одговори на бројна питања која се тичу утицаја законодавства на ресор културе, културних политика (на локалном нивоу), те културног наслеђа у српском друштву, које се у посматраном периоду налази у перманентном процесу друштвене промене.

Иако би се у први мах, судећи на основу наслова, ова књига могла сврстати у корпус правне литературе, ради се о монографији коју одликује интердисциплинарни карактер, јер су научна истраживања чије резултате презентује конципирана на етнолошким, антрополошким, социолошким и правним теоријама. Имајући у виду чињеницу да њене ауторке по свом формалном образовању нису правнице (др Маша Вукановић је етнолошкиња и антрополошкиња, а др Ана Стојановић је историчарка уметности), али и да се, у оба случаја, њихове докторске дисертације односе на управљање у култури и на културне политике у Републици Србији, њихово опредељење да изабрану тему посматрају у антрополошкој перспективи чини се логичним избором. Управо из тог разлога, приликом формулисања хипотеза и сетова кључних питања којима се ово дело бави, ауторке полазе од теорије из области антропологије јавних политика и антропологије права, превасходно у циљу разумевања права као израза моћи. Поред тога, у свом истраживању оне се ослањају и на правне теорије. Правни систем државе тумаче као својеврсно огледало друштва, доживљавајући га у исто време и као облик друштвене медијације, односно скуп начина за посредовање, концептуализовање, дефинисање и евалуирање друштвеног искуства (Cotterrell 2001, 8498–8499). Право сматрају делом друштва који се развија и трансформише као и остали његови делови, у складу са процесима који се у њему одвијају (Gessner 2001).

У методолошком погледу, базичне изворе (са)знања њиховог истраживања чине законска акта која се односе на ресор културе у Републици Србији, донета у другој половини 20. века (када је она била конститутивна република Социјалистичке Федеративне Републике Југославије), као и она усвојена током процеса усклађивања легислативе са друштвеним процесима карактеристичним за српско друштво с почетка новог миленијума. Прописи (устава, закони и подзаконска акта), као документа која су актери били дужни да спроводе у пракси, искристалисали су се као наративи на основу којих ауторке Вукановић и Стојановић реконструишу модалитете обликовања културног живота српског друштва друге половине 20. века и с почетка новог миленијума. Оне прописима приступају онако како се у академској заједници третирају документа и архивска грађа, као примарним изворима знања, која користе у покушају да утврде корене одређених образаца који су се уткали у друштвену праксу. Оне прописе посматрају као документа која „стварају везе и смисао“ (Riles 1999, 815–816), а њихову улогу у процесу имплементације јавних политика, у којој су закони основ деловања, сматрају изузетно значајном. Важност прописа (устава, закона и подзаконских аката) нарочито је наглашена у условима у којима је евидентно све израженије смањивање броја живих сведока који би могли да пруже извесну потврду догађаја, а можда и сасвим другачијег виђења околности у којима су усвојени, јер чине „тврду дескрипцију“ која је одредила навике у деловањима актера, како у домену државне управе и локалне самоуправе, тако и у домену ресора културе. Стога су ауторке анализом садржаја прописа у областима државне управе и локалне самоуправе, као и културног наслеђа, настојале да реконструишу хоризонталну и вертикалну димензију процеса креирања закона у ресору културе. Ауторке Вукановић и Стојановић сазнања у тој области проширују наративима својих испитаника, прикупљених путем групних интервјуа (разговора), вођених у фокус групама са представницима органа локалних самоуправа и/или установа заштите и развојних агенција, односно информантима који располажу кључним информацијама о односу права и културе на локалном, регионалном и републичком нивоу. Оне приступају прописима као „окамењеним изразима друштвеног консензуса“, потом проширујући своја сазнања о њима изјавама добијеним од њихових актера, опредељујући се да њихов примарни приступ буде правна етнографија, која подразумева „сакупљање и опис чињеница у неком друштву, које се могу означити као правне, а испољавају се као изричите објаве (било писаних или усмених закона, правила, изрека, обичаја), праксе или радње (појединаца и група) и представе или веровања, као и њихови пратећи симболи“ (Pavković 2014, 6).

Полазећи од Тејлоровог (Tylor) широког тумачења културе, по коме се право (правни систем) одређене друштвене заједнице сматра саставним делом њене културе (Tylor 1871, 1), ауторке Вукановић и Стојановић постепено сужавају његово значење, свodeћи га на оно које он има у свакодневном говору: опхођење у друштвеним интеракцијама, (ре)продукцију уметничких садржаја и/или (ре)продукцију знања у вези са (културним) наслеђем. Овај двочлани (ко)ауторски тим законска акта анализира у складу са Мезијевим (Mazey) тумачењем односа повратног дејства између закона и културе, по коме је закон представљен као „произвођач културе и објекат културе“, али поред тога што „обликује индивидуални и групни идентитет, друштвене праксе и значења културних симбола све те ствари [култура у свом мноштву манифестација] такође обликују

закон јер мењају све што је друштвено пожељно, политички изводиво и правно легитимно“ (Mazeu 2001, 46). За њих јавне политике „у било ком домену па и у сфери културе (суженој на ресор), у студијама јавних политика (енгл. policy studies), перципирају се као израван (енгл. straight forward) процес који почиње идентификацијом проблема и њихове анализе која говори о потреби за (државном) интервенцијом, антиципирањем могућих опција које се анализирају с обзиром на шта је уложено, шта су непосредни резултати, а шта исходи и (могуће) дугорочни утицаји, одабиром и спровођењем опција те евалуацијом постигнућа.“ (Вукановић & Стојановић 2018, 9).

Ауторке Вукановић и Стојановић у овој књизи пружају одговоре на питања која се односе на управљање у култури, улогу законских регулатива у ресору културе, и проблеме у области културног наслеђа у српском друштву у другој половини 20. века и током прве две деценије 21. века. Обимна легислатива, која се директно или индиректно односи на ресор културе у том периоду, ограничила је њихово интересовање на две компоненте система: државну управу (нарочито на локалну самоуправу) и област културног наслеђа. С обзиром на ту чињеницу, оне у овој књизи заступају две хипотезе. Прва хипотеза јесте да су спровођење културне политике и њени ефекти у пракси у Републици Србији условљени начином деловања у различитим сферама њене извршне власти, пре свега оним која се односе на државну управу и локалну самоуправу, а затим и у области економије, рада и социјалне политике, просторног планирања, те просвете и заштите животне средине. Ова хипотеза је формулисана на основу уочених случајева у којима јавне политике, упркос свом утемељењу на законским регулативама, не постижу очекиване ефекте у пракси, односно не функционишу у складу са очекивањима актера који су их прописали. Друга хипотеза гласи да су решења законодаваца, посебно у области државне управе и локалне самоуправе, временом довела до промене односа према значењу појма *култура* у српском друштву, јер је он у јавном наративу током читаве друге половине 20. века све више попримао значење важног средства помоћу кога се остварује увећање степена општег друштвеног наслеђа. У највећем делу наведеног периода долази до јачања домена културе у српском друштву, па се, аналогно Меримановом схватању процеса прогреса, схваћеног као „стално кретање ка бољем стању овоземаљских послова“ (Merryman 1977, 461), може се означити период културног прогреса.

Када је реч о конкретним резултатима њихових истраживања, изнетих у овој монографији, може се рећи да су они бројни и да нуде одговоре на широк спектар питања међусобног односа легислативе и културе у српском друштву, од глобалног до локалног нивоа. Имајући у виду да је садашњи систем управљања у култури Републике Србије практично упостављен формирањем Демократске Федеративне Југославије (од 1948. године – Федеративне Народне Републике Југославије), а од 1963. године – Социјалистичке Федеративне Републике Југославије), ауторке Вукановић и Стојановић на самом почетку књиге, у целини под називом „Управљање и култура“, посвећују пажњу федералном нивоу, односно анализи савезних устава и закона, јер су они у великој мери усмеравали рад законодавних органа у републикама. У поглављу које следи, под називом „Републички ниво управе“, оне представљају анализу устава и закона донетих на нивоу Републике Србије, као и идентификацију најзначајнијих актера српског законодавства у области културе. Затим пажњу посвећују догађају који је, по

њиховој оцени, одиграо кључну улогу у процесу слабљења ефеката културне политике у Републици Србији, односно усвајању „Решења о преносу послова из области културе и уметности из Министарства просвете на Министарство за науку и културу“ (Сл. Гласник НРС 13/50). Оне тврде да је његовим доношењем проузроковано суштинско раздвајање културе и образовања, јер је његовом применом значење културе симплификовано искључиво на елитну уметност и заштиту културних добара, умањујући њено свеобухватно значење који се односи на све сегменте људског живота. У поглављу „Установе културе и делатности“, ауторке Вукановић и Стојановић анализирају прописе у вези са оснивањем (републичких) установа културе с обзиром на њихову конкретну делатност. Ради се о законским решењима која регулишу управљање установама културе, а односе се на начин рада органа њихове управе – управних и надзорних одбора и директора као извршиоца одлука управних органа. Ауторке Вукановић и Стојановић посебно издвајају усвајање „Закона о култури“ (2009) и анализирају садржај његових одредби, сматрајући га круцијалним законским актом у погледу делатности установа и организација културе, како у области заштите културних добара, тако и у подстицању савременог (уметничког) стваралаштва. Такође, оне се баве и анализом законског уређења финансијског улагања у ресор културе и своја запажања износе у посебној целини под називом „Финансирање у култури“. У њој пажњу поклањају (републичким) фондовима за (су)финансирање делатности у домену културе, као и локалном нивоу на коме су се средства за изградњу културне инфраструктуре обезбеђивала применом различитих уредби, доношених у периоду од 1947. до 1971. године. Затим, у поглављу „Локални ниво управе“, ауторке анализирају савремене културне политике локалних заједница, које се препознају као покретачки импулси развоја културе (како у ширем, тако и у ужем смислу овог појма), на нивоу локалних заједница, као и њиховом одрживом развоју. Затим је уследила анализа законских аката којима је детерминисана улога различитих локалних нивоа извршне власти: од народних одбора (потоњих месних заједница) преко општина, округа и срезова, све до Аутономне Покрајине Косово и Метохија и Аутономне Покрајине Војводине у области управљања културом, уз оцену да је реч о изузетно важној грађи из које је могуће „читати“ перципирање културе као основе за друштвени развој. На основу анализе законских одредби донетих у дужем временском периоду, оне су утврдиле да је скоро потпуно изгубљена повратна спрега између нижих нивоа извршне власти и оних на највишем (републичком) нивоу у области управљања културом, што је локалне заједнице лишило могућности самосталног изношења предлога за унапређивање јавних политика у друштвеним делатностима. Истинитост ове тврдње поткрепљују исказима представника јединица локалне самоуправе надлежним за културу, а резултатима у новије време спроведених истраживања локалних културних политика у Републици Србији, указују на проблем њихове недовољне ефикасности. Целина која носи назив „Културно наслеђе и регулатива“ посвећена је анализи законских основа за очување културног наслеђа. Ауторке се баве утврђивањем везе између промена у правном утемељењу законске бриге о културној баштини, насталих у међународној заједници током последњих деценија 20. века и промена у домаћој легислативи, а која се односи на културно наслеђе. С тим у вези, оне закључују да је у законским актима, поред очувања и заштите покретних и непокретних предмета материјалне културе, приметно да се све већа пажња поклања и очувању и заштити елемената нематеријалне културе, као и њиховој ефикаснијој интеграцији у оквиру

различитих развојних процеса у друштву. Осим тога, оне сматрају да је у наведеним законским прописима присутно и померање фокуса у концептуализацији културног наслеђа (од концепта имовине ка концепту наслеђивања), а његов узрок виде у порасту диверзификације елемената културног наслеђа, као и у порасту (друштвеног) значаја нематеријалних елемената културе који се преносе с генерације на генерацију. Оне су такође уочиле да легислатива у овој области у периоду од 90-их година 20. века до данашњих дана, у Републици Србији није развијана истим интензитетом, као што је то био случај са екстензивном депозицијом концепта интегративног очувања културног наслеђа у свету. Због све учесталијих случајева непоштовања законских одредби о очувању и заштити културног наслеђа, па чак и девастације њених артефаката, ауторке указују на потребу да се будућа истраживања усмере на анализу судске праксе у Републици Србији.

Књигом *Култура и закони. О актерима управљања и културном наслеђу*, ауторке Вукановић и Стојановић остварују свој научни допринос у погледу упознавања процеса креирања законских оквира који се односе на ресор културе, као и њихову примену у српском друштву, у другој половини 20. века и на почетку новог миленијума. Оне у свом делу у пуном светлу приказују вертикалну и хоризонталну димензију овог процеса, осветљавајући улоге актера и задатке институција и установа на свим нивоима власти (од локалних до републичких) у Републици Србији, како у њиховом доношењу, тако и приликом њихове међусобне сарадње, као основног предуслова практичне примене. Ауторке Вукановић и Стојановић посебну пажњу поклањају анализи промене концепције законске бриге о културној баштини у Републици Србији, током последње две деценије. Оне констатују да овај процес карактерише померање фокуса у концептуализацији културног наслеђа са имовине (енгл. *property*) на наслеђивање (енгл. *heritage*). Узроке сагледавају у контексту настојања да се законска акта у Републици Србији усагласе са законским регулативима међународне заједнице, базираним на порасту друштвене свести о разноврсности нематеријалних артефаката културе и препознавању њиховог општег значаја. Ово су, по мишљењу ауторки, разлози који су довели до усвајање два основна приступа регулисању заштите културног наслеђа: заједничког и појединачног. Због тога ауторке анализирају законе из те области посматрајући их из неколико различитих перспектива: из угла дефиниције културних добара и одреднице њиховог значаја, затим права и обавеза власника и/или имаоца културних добара и, коначно, надлежности установа заштите и казних одредби прописаних овим законима.

Резултати представљени у књизи, њен интердисциплинарни карактер и евидентно опредељење њених ауторки да се баве темом која до сада није често заокупљала интересовање домаћих етнолога и/или социјалних антрополога, сведоче о успеху њиховог обављеног истраживачког подухвата, чинећи је обавезном лектиром у области правне етнологије и/или антропологије на нашем простору.

Литература

- Cottorell, R. 2001. “Law as constitutive.” In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, eds. Neil J. Smelser & Paul B. Baltes, 8497–8500. Amsterdam – New York: Elsevier.
- Gessner, V. 2001. “Law as an Instrument of Social Change.” In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, eds. Neil J. Smelser & Paul B. Baltes, 8492–8496. Amsterdam – New York: Elsevier.
- Mazey, Naomi. 2001. “Law as Culture.” *The Yale Journal of Law & Humanities* 13: 35– 67.
- Merryman, John Henry. 1977. “Comparative Law and Social Change: On the Origins, Style, Decline & Revival of the Law and Development Movement.” *The American Journal of Comparative Law* 25 (3): 457–491.
- Pavković, Nikola. F. 2014. *Studije i ogledi iz pravne etnologije*. Beograd: Srpski geneološki centar.
- Tylor, Edward. 1871. *Primitive Culture*. Vol. 1. London: John Murray.
- Riles, Annelise. 1999. “Models and documents: Artefacts of International Legal Knowledge”. *International and Comparative Law Quarterly* 48: 805–825.
- Vukanović, Maša & Ana Stojanović. 2018. *Kultura i zakoni. O akterima upravljanja i kulturnom nasleđu*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.

Александар Крел